

Ірина Соломаха

ORCID 0009-0007-4827-8027

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри права, філософії та політології,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: irynsolo@gmail.com

КОНЦЕПТ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Мета статті. Розкрити сутність поняття освітнього простору, виокремити головні його властивості та ознаки, окреслити ключові компоненти освітнього простору через призму історико-педагогічних досліджень.

Методологія. Аналіз педагогічних, історико-педагогічних та історико-філософських статей та монографій; педагогічні спостереження; методи порівняння та узагальнення історико-педагогічних і педагогічних фактів, процесів і явищ.

Наукова новизна полягає у визначенні головних інтегральних характеристик та семантики поняття «освітній простір» як складного багатокомпонентного утворення, окресленні його компонентів та визначення ролі, яку вони відіграють у формуванні способу буття людини в соціумі.

Висновки. Аналіз наукових джерел, які розглядають питання освітнього простору, дозволяє дійти певних висновків. Упродовж історичного розвитку суспільства освітній простір зазнавав численних трансформацій. Нині освітній простір відображає систему соціальних зв'язків та відношень у галузі освіти, характер взаємовідношень суспільства і соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб суспільства. На сьогоднішній день це є структурована система педагогічних факторів, що забезпечують зустріч, взаємодію, осмислення та пізнання (освоєння) особистістю у процесі її розвитку та становлення спеціально організованого педагогічного середовища. Освітній простір завжди має певні особливості залежно від його географії (території розташування, місця розгортання) та характеризується певним обсягом освітніх послуг, потужністю, інтенсивністю освітньої інформації, освітньою інфраструктурою (якісний і кількісний склад її елементів, їх розташування у просторі та взаємодія), функціонує на принципах взаємодії різних освітніх систем, породжених певною культурою.

Відтак, питання дослідження змісту та сутнісних характеристик освітнього простору залишається актуальним і сьогодні. Його огляд та аналіз нерозривно пов'язаний із дослідженням загальнофілософських понять простору та середовища.

Ключові слова: освітній простір, освітнє середовище, освіта, історико-педагогічний дискурс.

Постановка проблеми. Вхідження українського суспільства до європейського соціуму та прискорення інтеграційних процесів у різних галузях життя суспільства спричинило тенденцію позначати їх сутність як формування й розвиток певного простору: економічного, інформаційного, освітнього, надаючи йому значення взаємодії суб'єктів суспільної діяльності у межах певних територій. Відтак, поряд із термінами «політичний простір», «економічний простір», «інформаційний простір», «соціальний простір» сформувалося поняття «освітній простір» [2].

Специфіка означеного концепту полягає у поєднанні двох глобальних онтологічних структур – освіти і простору. Перша є традиційним об'єктом педагогіки, вона містить у згорнутому вигляді весь її категоріально-понятійний апарат, що дає підстави осмислювати освітній простір як одну із провідних педагогічних категорій. Друга – простір – спонукає педагогічну думку до виходу за межі традиційного понятійного ряду у семантичний план буття, у систему його базових категорій: простір, час, матерія, рух, кількість, якість, міра. Таким чином, освітній простір осмислюється як теоретичний конструкт, що розділяє і водночас об'єднує у загальному смислово-полі дві різні інтелектуальні традиції [4]. Відтак, питання осмислення й аналізу поняття «освітнього простору» було предметом досліджень багатьох науковців та звертало увагу представників історичної, педагогічної, філософської науки в різні історичні періоди.

Актуальність роботи. Сучасні глобалізаційні процеси у галузі освіти, поступове її реформування та вдосконалення, зумовили актуалізацію поняття «освітній простір» в освітньо-філософському дискурсі, його смислового значення та процесу становлення й обґрунтування. На різних етапах розвитку історико-педагогічної думки до ідеї освітнього простору зверталися як науковці, так і педагоги-практики, для вирішення та актуалізації різного роду педагогічних завдань. Поняття освітнього простору органічно вписується у систему сучасних уявлень філософії освіти та педагогіки, які асоціюються з локалізацією освітніх послуг, освітнім потенціалом суспільства, соціальним інститутом освіти тощо. Нині однією з найважливіших складових частин реформи вищої освіти є завдання інтеграції української освіти у світову систему з урахуванням глобальних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Просторові характеристики соціального простору досліджували відомі філософи, соціологи, психологи І. Кант, П. Бурдьє, Б. Верлен, Е. Дюркгейм, П. Сорокін, Дж. Тернер, М. Хайдеггер та інші. Науковцями проаналізовано різні аспекти освітнього простору: філософсько-культурологічний (В. Конев, Р. Квеско, Г. Шевельова); освітній простір як педагогічне явище (В. Ігінеціанський, Е. Мещерякова, Т. Франчук); як простір особистісного розвитку (С. Бондаревська, В. Серіков, І. Фрумін, Б. Ельконін); проектування освітнього простору (О. Газман, М. Кларін, В. Левін, В. Ясвін) [2].

Освітній простір як предмет наукових досліджень перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, О. Леонова, Н. Рибка, А. Самодрин, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Шалаєв, І. Шендрік, Т. Чернецька, Г. Шевельова та ін.) й переважно розглядається з двох позицій – як об’єктивний або суб’єктивний феномен [3].

Більшість дослідників означеної проблеми (Н. Бастун, Є. Бачинська, В. Гинецінський, С. Гершунський, Б. Ельконін, В. Слободчиков та ін.) під поняттям «освітній простір» розуміють певну територію, пов’язану з масштабними явищами в галузі освіти: як певну частину соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, – європейський освітній простір, освітній простір регіону, закладу освіти тощо [12].

Загалом, у дослідженнях проблем освітнього простору можна виділити декілька тенденцій: аналіз педагогічних явищ у межах єдиного освітнього простору; вивчення окремих підпросторів: дидактичного, виховного, особистісного; аналіз окремих аспектів освітнього простору (полікультурний освітній простір, культурно-освітній простір, освітній простір як специфічна комунікативна система) [2].

Мета статті. Розкрити сутність поняття освітнього простору, виокремити головні його властивості та ознаки, окреслити ключові компоненти освітнього простору через призму історико-педагогічних досліджень.

Методологія. Аналіз педагогічних, історико-педагогічних та історико-філософських статей та монографій; педагогічні спостереження; методи порівняння та узагальнення історико-педагогічних і педагогічних фактів, процесів і явищ.

Наукова новизна полягає у визначенні головних інтегральних характеристик та семантики поняття «освітній простір» як складного багатокomпонентного утворення, окресленні його компонентів та визначення ролі, яку вони відіграють у формуванні способу буття людини в соціумі.

Результати дослідження. У історії філософії простежуються різні позиції щодо феномену «простір». Своє бачення на означену дефініцію висловлювали Аристотель, Берклі, П. Бурдьє, В. Виноградський, К. Гаус, Демокріт, А. Каверін, І. Кант, І. Ньютон, Платон, М. Хайдеггер, Є. Федоров, П. Флоренський, В. Яковлев та ін. Так, Демокріт, Епікур ототожнювали простір з порожнечою, що містить у собі реально існуючі матеріальні об’єкти і яка є абсолютною, завжди та усюди однаковою та нерухомою. Аристотель визначав простір як властивість тіл. Г. Лейбніць – як порядок існування об’єктів, І. Ньютон вважав простір абсолютним і незалежним від речей, що знаходяться в ньому. І. Кант визначав простір як «форму всіх явищ зовнішніх почуттів, суб’єктивну умову чуттєвості, при якій для нас можливе тільки зовнішнє спостереження» [12].

Згідно з педагогічним словником, поняття «освітній», що характеризує ознаку у словосполученні «освітній простір», визначається трактуванням його базового поняття «освіта» – такий, що забезпечує можливості для формування «духовного обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, процес формування обличчя людини» [6].

З точки зору діяльнісного підходу (М. Хайдеггер та ін.), що пов’язує появу простору з практиками (як простору, що розкривається сукупністю вчинків, навичок, практичних дій, проектів), у соціальному просторі виокремлюється освітній простір як сукупність вчинків його суб’єктів, їх навчальної, освітньої діяльності, розробки педагогічних проектів, що забезпечує процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

Так, провідне поняття «простір» за допомогою ознаки «освітній» утворило поняття «освітній простір», яке, враховуючи смислове наповнення його структурних компонентів, розуміється як певним чином упорядкована структура, яка характеризує всі процеси, форми, траєкторії руху і виражає

відношення між об'єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну та особистісну значущість результату удосконалення здібностей і поведінки її суб'єктів [13].

Термін «освітній простір» відображає певні зміни у поглядах науковців на проблему впливу суспільства, на умови розвитку особистості, взаємодії суспільства та особистості. Освітній простір тлумачать як сферу суспільної діяльності, де здійснюється цілеспрямоване соціокультурне відтворення людини, формування і розвиток особистості. Освітній простір, об'єднуючи ідеї освіти і виховання, створює освітню протяжність з освітніми подіями, явищами з трансляції культури, соціального досвіду, особистісних смислів. Під освітнім простором слід розуміти просторово-часове поле функціонування і розвитку системи освіти як відкритої й активної соціальної сфери, в якій діє ідеологія формування особистості з урахуванням умов зовнішнього середовища (природно-кліматичних, демографічних, екологічних, соціально-економічних, політичних й ін.), потреб соціальних замовників, реалізуються освітні послуги установами освіти й організаціями, що володіють освітнім, виховним і розвивальним потенціалом [2].

Як підкреслює Н. Касярум, у визначенні освітнього простору виокремлено соціально-географічний, системно-цілісний, локально-постерний підходи. В соціально-географічному підході відображено створення єдиного освітнього простору в межах соціальних регіонів, географічних територій та держав з урахуванням їх специфіки за умови наявності єдиного інформаційного середовища. Прибічники системно-цілісного підходу розглядають освітній простір як елемент соціальної формації, як взаємодію різних рівнів системи освіти й особистості. В локально-постерному підході використовують поняття освітній простір освітньої установи або її складової [2].

Дуже часто зараз поряд із категорією «освітній простір», вживається поняття «освітнє середовище». Натомість у психолого-педагогічній літературі ці терміни часто використовують як синонімічні, проте низка дослідників (О. Артхіна, В. Зінченко, Л. Карпова, О. Лінник, А. Цимбалару, І. Щендрик та ін.) вважають, що вони взаємозумовлені, але не тотожні [3]. Більшість дослідників розрізняють ці поняття, акцентуючи увагу на тому, що середовище формується в межах одного закладу освіти, а простір відображає систему соціальних зв'язків і стосунків у галузі освіти, характер стосунків суспільства й соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб суспільства [14].

На думку Т. Дороніної, поняття «простір» та «середовище» є категоріями загальнонаукового знання, що обумовлює звернення до філософського визначення даних понять [1]. Згідно з основними концепціями сучасної науки, простір – є форма буття матерії, що характеризує її протяжність, структурність, співіснування і взаємодію елементів у всіх матеріальних системах. Загальне розуміння простору формується у людини в емпіричному досвіді при характеристиці матеріального об'єкту або множини таких об'єктів, що займають різне положення в просторі [7].

Сучасні науковці вважають, можна виокремити такі складники освітнього середовища: цільовий (за яким визначаються цілі, завдання функціонування та розвитку системи освіти, що зумовлює появу в складі освітнього середовища управлінського компоненту); управлінський (утворює організаційні структури управління системами освіти); освітній заклад (де створено необхідні умови для здобуття тими, хто навчається, освіти відповідного рівня, загальноосвітнього і/або професійного спрямування за певною формою навчання); ресурсний (містить комплекс різних ресурсів підтримки життєдіяльності та розвитку систем освіти); нормативний (передбачає законодавчо-правове та нормативно-інструктивне забезпечення, які регулюють процеси освіти на рівні систем освіти різного організаційного рівня та призначення) [13].

Аналіз фахової літератури свідчить про багатомірність і різноплановість смислового поля цієї дефініції. Залежно від підходів до розуміння феномена «простір» українська дослідниця А. Цимбалару виокремлює два аспекти розуміння поняття «освітній простір». У межах першого, інституційного, освітній простір характеризується як певна частка соціуму, де створені умови для розвитку особистості, а саме, сукупність освітніх інститутів, освітніх процесів і освітніх середовищ, які діють на певній території. У межах другого – субстанціонального (індивідуального) аспекту освітній простір визначається як можливість і наявність формування особистісного простору суб'єкта освітнього процесу. Важливим є встановлене у межах цього аспекту розуміння феномена «освітній простір» як педагогічної реальності, яка концентрує у собі сутнісні ознаки простору, демонструє багатовимірність можливих проявів освітньої діяльності людини [12].

За час розвитку людства освітній простір як соціальний феномен пройшов декілька етапів: 1) безпосереднє спілкування особистості з носіями соціального досвіду до винаходу писемності; 2) акумулювання своєрідних вузлів освітнього простору в монастирях та університетах, які призвели до освітньої стратифікації, тобто наявності в суспільстві освітніх середовищ з різними освітніми можливостями, освітнім потенціалом; 3) вирівнювання характеристик освітнього простору завдяки книгодрукуванню, розвитку транспорту та засобів зв'язку; 4) інтеграція й глобалізація освітнього простору [2].

У своєму найпершому визначенні, яке охоплювало переважно зовнішні ознаки, освітній простір є мережею різноманітних освітніх закладів, які узгоджено функціонували на певній території. Прикладом

моделі такого освітнього простору може слугувати грецький поліс середини V ст. до н.е., до складу кого входили мусична і гімнастична школи, гімнасіум, ефебія, школа софістів. Культурно-історичним чинником трансформації окремих освітніх закладів у цілісний освітній простір стає полісний уклад життя давніх греків і відповідне йому осмислення світу як тілесного космосу, а також антропоморфний характер релігійної культури [4].

Важливе місце у формуванні античного освітнього простору належить Платону, який стверджував необхідність гармонійного розвитку душі і тіла, надаючи перевагу удосконаленню «духу», який покликаний сприяти розвитку тіла, а не навпаки. Поклавши в основу своєї педагогічної системи ідеали класичної грецької освіти, Платон поділяє процес навчання на окремі, пов'язані між собою цикли і доводить, що для повноцінного виховання людини потрібно п'ятдесят років. Таким чином, саме людське життя стає освітнім простором, що побудований за законами наступності і неперервності [4].

У Академії Платона був організований своєрідний освітній простір. Вона знаходилась у прекрасному громадському парку, названому на честь міфічного героя Академа, і включала тіністі алеї з лавами для сидіння, рівні майданчики, портики, лазні, закриті і відкриті простори для гімнастичних вправ, прогулянок, вчених та звичайних бесід. Викладання в Академії велося у формі живого, усного слова. Ніхто не читав якихось текстів чи конспектів. Були дуже розповсюдженими бесіди. Довгі та багатослівні промови вчителів і учнів не схвалювались. Лише на схилі років Платон почав застосовувати поряд з діалогом метод системно-догматичного викладу. Серед учнів побутував звичай записувати почуте на лекції або після неї.

Особливим освітнім простором відрізнялася і школа Арістотеля, що була заснована у IV ст. до н. е. Її назва (Лікей) походить від передмістя Афін. У Лікеї читали лекції двох типів: зранку – більш складні і спеціальні для постійних учнів, а увечері – популярні для широкого загалу слухачів.

Комплекс школи складався зі святилища, присвяченого Музам, алеї для прогулянок, перипату (дороги), вівтаря, статуй Арістотеля та його сина Нікомаха, саду і будівель, у яких жили студенти та вчителі. Школа отримала назву Перипатетична, оскільки Арістотель переважно викладав філософію, математику і риторичку, прогулюючись разом з учнями по перипату і саду, а не сидячи в приміщенні.

Зміст та структура освіти у грецькому полісі суттєво відрізняються від організації освітнього простору у Давньому Римі. Своєрідність територіальної, політичної та соціально-економічної організації у Давньому Римі зумовлює вихід освітнього простору за межі полісу, і відповідно – за межі приватного і соціального життя людини.

Освітній простір середньовічних університетів не обмежувався аудиторіями та бібліотеками. Незважаючи на схоластику навчання та наукових досліджень, освітній простір середньовічних університетів складався з лекцій, дискусій між викладачами та студентами, традицій побуту та дозвілля, що сформувалися у кожному закладі освіти.

Наголосимо, що європейські університети в епоху Середньовіччя становили єдиний освітній простір, оскільки студенти (ваганти) у пошуках найкращих викладачів перебиралися з одного міста в інше і навіть їхали в сусідню європейську країну. Незнання мов їм анітрохи не заважало. Європейські середньовічні університети вели навчання на латині, яка вважалася мовою науки і церкви.

Згодом частиною європейського освітнього простору стали й українські заклади вищої освіти – Львівський університет, Острозька школа, Києво-Могилянська колегія, Чернігівський колегіум та ін.

Із переходом до епохи Відродження, що позначений активним розвитком науки і техніки, стабільною, замкненою і консервативною системою залишається університет (і був він таким до початку XIX століття). Університети акумулювали усі зовнішні і внутрішні джерела освіти для організації «суб'єктного простору людини». Отже, відбувається процес «згортання» територіально-предметного, а потім і метатекстового, простору у своєрідну «точку» – індивідуальний освітній простір [4].

Прикладом теорії, яка вплинула на системні видозміни освітнього простору, на думку Н. Погребняк, є теорія запропонована Я. А. Коменським, який вперше обґрунтував у своїх творах класно-урочну систему та такі принципи навчання як послідовність, поступовість, систематичність, наочність та відповідність природі дитини. Йому належить чітка вікова періодизація в системі освіти, розробка дидактичних правил та «законів добре організованої школи» [8]. Ідеї Я. А. Коменського стали квінтесенцією тогочасного наукового осмислення світу. Педагог вбачав у людині найбільш досконале творіння Бога і наполягав на необхідності розвивати усі її здібності і таланти. Водночас, людина повинна займати раціонально-пізнавальну позицію по відношенню до природи і культури минулих століть [4].

Зміна ціннісних орієнтацій у епоху Відродження, Нового часу, епоху Просвітництва призвели до формування нових ідеалів освіти, що відповідали вимогам часу. Формування освітнього простору головним чином спостерігалось в університетах. На початку XIX ст. університетська освіта досягла розвиненої інституційної стадії.

Українська дослідниця Н. Сидорчук зазначає, що інституційна стадія у розвитку університетської освіти пов'язана з моделлю класичного університету, у межах якої виділяють його чотири концепції: наполеонівська (французька), гумбольдівська (німецька), ньюманівська (англійська) і американська [10].

Кожна з моделей (концепцій) діяльності університетів характеризується специфікою організації освітнього простору.

Згідно з німецькою моделлю університет повинен бути налаштований виключно на пізнання всієї повноти знань та досягнення істини, мусить вчити мисленню, а не професії і характеризуватись поєднанням навчання і наукових досліджень.

Згідно з англійською моделлю університет також не повинен служити вузько практичним інтересам, а лише пізнанню задля досягнення самої істини. Від німецької моделі відрізняє його деяке відокремлення навчання від наукових досліджень, а також переконання, що університет повинен займатись лише навчанням і вихованням доброї і мудрої людини.

Відповідно до американської концепції університету, його головною метою є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу і, обов'язково, тісне поєднання навчання і наукових досліджень в глибокій переконанні, що лише викладачі, які ведуть наукові дослідження, мають достатній потенціал творчості, щоб забезпечити інтелектуальний розвиток молоді, яку вони навчають. Університет має бути місцем, де завершується навчання теорії, яка розуміється як засіб розвитку цивілізації.

Відповідно до французької концепції, різко відмінній від вище представлених, університет розумівся як місце навчання спеціалістів для державної служби.

У таких різних взірцях університету виявлялись також різні традиції, зокрема способи організації освітнього простору вищої школи [10].

У кінці XIX – на початку XX століття у багатьох країнах світу розвивається реформаторська педагогіка як сукупність концепцій і напрямів у суспільно-педагогічній думці, автори й прихильники яких прагнули докорінно змінити характер діяльності школи. Її відрізняли негативне ставлення до «старої», тобто класичної, педагогічної теорії та до існуючої шкільної практики, інтерес до особистості дитини, розробка нових підходів до виховання та навчання дітей [15, 43].

Загальновідомо, що реформаторську педагогіку склали різні напрями та концепції (прагматична педагогіка, експериментальна педагогіка, соціальна педагогіка, педологія та інші), у яких були й спільні ідеї, і особливі, притаманні кожній із них. Але основна ідея, що об'єднувала педагогів-реформаторів, полягала у прагненні реформувати школу, зробити її місцем підготовки самостійних, ініціативних і підприємливих людей, які зможуть творчо використовувати у майбутній професійній діяльності знання, отримані у школі [15, 43].

Такі завдання реформаторської педагогіки вимагали змін у змісті та організації освітнього простору. Так, провідною ідеєю соціальної педагогіки стало вивчення впливу середовища на особистість дитини та створення сприятливих умов для її соціалізації в просторі сім'ї, школи, громади.

Американський педагог і психолог Дж. Дьюї, засновник прагматичної педагогіки, до освітнього простору школи пропонував залучити активні методи навчання, вивчення природи, історії, мистецтва, доброзичливу атмосферу у стосунках між учителями, учнями та батьками, виховання дитини як члена громади [17].

Концепцію розширення освітнього середовища, облаштування приміщень і території школи, проведення уроків серед природи з метою мотивації навчання дітей, розвитку їх розумових здібностей і мислення обґрунтував В. Сухомлинський. У своїх роботах він показує виховне та освітнє значення занять з учнями за межами школи, наприклад під час подорожі річкою на човнах або у сільській хаті. На думку педагога, це сприяє формуванню інтересу дітей до навчання, їх допитливості, розвитку мислення та мови, всебічному вихованню учнів. Окреслена концепція розширення освітнього простору є актуальною і зараз для сучасних закладів освіти. Її застосування сприяє мотивації навчання, розвитку мислення, пізнавальних інтересів, активності, самостійності, формуванню у здобувачів освіти загальних і фахових компетентностей [16].

З точки зору діяльнісного підходу (М. Хайдеггер та ін.), що пов'язує появу простору з практиками (як простору, що розкривається сукупністю вчинків, навичок, практичних дій, проектів), у соціальному просторі виокремлюється освітній простір як сукупність вчинків його суб'єктів, їх навчальної, освітньої діяльності, розробку педагогічних проектів, що забезпечує процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання [12].

На сьогоднішній день для сучасного світового освітнього простору характерні наступні важливі тенденції: перехід від елітарної вищої освіти до високоякісної освіти для всіх; поглиблення міждержавної співпраці в освіті; збільшення в змісті освіти гуманітарної складової; поширення інновацій при збереженні національних традицій країн. До проявів світового освітнього простору слід віднести процеси обміну студентами та викладачами, співпрацю між ЗВО країн над спільними проектами. Негативними наслідками глобалізації освіти є активізація «витоку розуму» – обдарованої молоді, кращих учених – з країн з недостатнім розвитком освітньої інфраструктури і низькою престижністю інтелектуальної праці до розвинених країн [2].

У контексті аналізу сучасної загальної середньої та вищої освіти, освітній простір розглядають як цілісну й динамічну систему, складне багаторівневе і багатофункціональне утворення, що в рамках єдиних базових стандартів забезпечує взаємозалежність та взаємодію своїх складових, і як ієрархічну структуру, піраміду просторів різних рівнів: глобального, континентального, окремої країни та регіону, локального, сімейного, особистісного. Сучасний освітній простір гнучкий, наповнений, створює різноманітні можливості для різних видів діяльності, викликає радість, стимулює фантазію, мотивує до навчання.

Згідно з узагальненнями Т. Дороніної, загальний огляд представлених сьогодні в науковому дискурсі визначень освітнього простору дає можливість встановити, що освітній простір розглядають як:

– певну територію, яка пов'язана з масштабними явищами у галузі освіти: як певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – світовий освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу тощо;

– місце, що охоплює людину та середовище у процесі їхньої взаємодії, результатом чого прирощення індивідуальної культури того, хто вчиться;

– структуровану систему, що складається з низки елементів: сукупність освітніх технологій, які застосовуються; керування навчально-виховним процесом; взаємодія із зовнішніми освітніми і соціальними інститутами [1].

Насамкінець зазначимо, що компонентами освітнього простору в історико-педагогічному контексті є зміст, форми, методи, засоби навчання, які використовуються в закладі освіти, педагогічні ідеї, що є частиною професійної компетентності та культури викладачів, фізичний простір – аудиторії, бібліотека, інші приміщення, сад, двір біля будівлі школи, стилі взаємодії та спілкування між вчителями та учнями і навіть їх дозвілля та побут.

Висновки. Аналіз наукових джерел, які розглядають питання освітнього простору, дозволяє дійти певних висновків. Упродовж історичного розвитку суспільства освітній простір зазнавав численних трансформацій. Нині освітній простір відображає систему соціальних зв'язків та відношень у галузі освіти, характер взаємовідношень суспільства і соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб суспільства. На сьогоднішній день це є структурована система педагогічних факторів, що забезпечують зустріч, взаємодію, осмислення та пізнання (освоєння) особистістю у процесі її розвитку та становлення спеціально організованого педагогічного середовища. Освітній простір завжди має певні особливості залежно від його географії (території розташування, місця розгортання) та характеризується певним обсягом освітніх послуг, потужністю, інтенсивністю освітньої інформації, освітньою інфраструктурою (якісний і кількісний склад її елементів, їх розташування у просторі та взаємодія), функціонує на принципах взаємодії різних освітніх систем, породжених певною культурою.

Відтак, питання дослідження змісту та сутнісних характеристик освітнього простору залишаються актуальним і сьогодні. Його огляд та аналіз нерозривно пов'язаний із дослідженням загальнофілософських понять простору та середовища.

References

1. Дороніна Т. О. Контамінація понять «освітній простір» та «освітнє середовище» в сучасному науково-педагогічному дискурсі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 39. С. 177–184.
Doronina, T. O. (2013). Kontaminatsiia poniat «osvitnii prostir» ta «osvithie seredovishche» v suchasnomu naukovo-pedahohichnomu dyskursi [Contamination of the concepts "educational space" and "educational environment" in the modern scientific and pedagogical discourse]. *Pedahohika vyshchoii ta serednioii shkoly*, 39, 177–184 [in Ukrainian].
2. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. 2013. Вип. 12. С. 107–113.
Kasiarum, N. (2013). Osvitnii prostir: stanovlennia poniattia [Educational space: formation of the concept]. *Vytoky pedahohichnoii maisternosti. Seriiia : Pedahohichni nauky*, 12, 107–113 [in Ukrainian].
3. Козійчук О. Г. Освітній простір навчального закладу як ресурс професійного самовизначення учнівської молоді. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Педагогічні науки*. 2017. №3 (32). С. 28–36.
Koziiichuk O. H. (2017). Osvitnii prostir navchalnoho zakladu yak resurs profesiinoho samovyznachennia uchnivskoi molodi [The educational space of the educational institution as a resource for professional self-determination of student youth]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriiia : Pedahohichni nauky*, 3(32), 28–36 [in Ukrainian].
4. Марченко О. В. Методологічні стратегії дослідження освітнього простору : Монографія. Дніпропетровськ : Інновація. 2012. 350 с.
Marchenko O. V. (2012). *Metodolohichni stratehii doslidzhennia osvitnoho prostoru : Monohrafiia* [Methodological strategies of educational space research: Monograph]. Dnipropetrovsk : Innovatsiia [in Ukrainian].

5. Парпан У. Історико-правові особливості розвитку вищої освіти в Україні (XVII–XIX ст.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 876.
Parpan U. (2017). Istoryko-pravovi osoblyvosti rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini (XVII–XIX st.). [Historical and legal features of the development of higher education in Ukraine (XVII–XIX centuries)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*, 876 [in Ukrainian].
6. Педагогічний словник. За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.
Pedahohichniy slovnyk. (2001). [Pedagogical dictionary]. Za red. diisnoho chlena APN Ukrainy Yarmachenka M. D. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
7. Петрушенко В. Л. Філософія : підручник. 4-те вид., випр. і доп. Львів : Магнолія. 2006. 504 с.
Petrushenko, V. L. (2006). *Filosofii* : pidruchnyk [Philosophy: a textbook]. Lviv : Mahnoliia [in Ukrainian].
8. Погребняк Н. М. Історичний аспект розвитку процесів оновлення освітнього простору в системах освіти різних країн. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istorichniy-aspekt-rozvytku-protseviv-onovlennya-osvitnogo-prostoru-v-sistemah-osviti-riznih-krayin.pdf> (дата звернення: 04.03.2023).
Pohrebniak N. M. Istorychniy aspekt rozvytku protseviv onovlennia osvithnoho prostoru v systemakh osvity riznykh krain [The historical aspect of the development of processes of updating the educational space in the education systems of different countries]. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/istorichniy-aspekt-rozvytku-protseviv-onovlennya-osvitnogo-prostoru-v-sistemah-osviti-riznih-krayin.pdf>
9. Пономаревський С. Ідентифікація освітнього простору і суспільні процеси. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 153–156.
Ponomarevskiy S. (2014). Identyfikatsiia osvithnoho prostoru i suspilni protsesy [Identification of educational space and social processes]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 17, 153–156 [in Ukrainian].
10. Сидорчук Н. Г. Соціально-історичні моделі університетської освіти. *Історія університетської освіти: виникнення, становлення, розвиток*. Студентський історико-педагогічний альманах. Випуск 2 : збірн. наук. праць молодих дослідн. / за ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко. 2013. С. 18–24.
Sydorchuk, N. H. (2013). Sotsialno-istorychni modeli universytetskoï osvity. [Socio-historical models of university education]. *Istoriia universytetskoï osvity: vynyknennia, stanovlennia, rozvytok*. Studentskyi istoryko-pedahohichniy almanakh. Vypusk 2 : zbirn. nauk. prats molodykh doslidn. / za red. O.Ye. Antonovoi, V.V. Pavlenko. 18–24 [in Ukrainian].
11. Тютя М. Сутність поняття «освітній простір» у психолого-педагогічній літературі. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/90-innovatsiyni-pedahohichni-tekhnohohiyi-v-zahalno-osvitniy-shkoli-teoriya-ta-praktyka-22-liutoho-2019-r/241-sutnist-ponyattya-osvitnij-prostir-v-psikhologo-pedagogichnij-literaturi> (дата звернення: 06.03.2023).
Tiutia, M. Sutnist poniattia «osvitnii prostir» u psykhologo-pedahohichnii literaturi [The essence of the concept of «educational space» in psychological and pedagogical literature]. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/90-innovatsiyni-pedahohichni-tekhnohohiyi-v-zahalno-osvitniy-shkoli-teoriya-ta-praktyka-22-liutoho-2019-r/241-sutnist-ponyattya-osvitnij-prostir-v-psikhologo-pedagogichnij-literaturi>
12. Цимбалару А. Д. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір». URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm (дата звернення: 06.03.2023).
Tsymbalaru A. D. Komponentno-strukturnyi analiz poniattia «osvitnii prostir» [Component-structural analysis of the concept of «educational space»]. URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm
13. Цимбалару А. Д. (2016). Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. №1. С. 41–50.
Tsymbalaru A. D. Osvitnii prostir: sutnist, struktura i mekhanizmy stvorennia [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*, 1, 41–50 [in Ukrainian].
14. Цюняк О. П. Формування професійної культури майбутніх магістрів початкової освіти у ВНЗ : монографія. Івано-Франківськ : Ярина. 2016. 188 с.
Tsiuniak, O. P. (2016). *Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh mahistriv pochatkovoï osvity u VNZ* : monohrafiia [Formation of the professional culture of future masters of primary education in universities: monograph]. Ivano-Frankivsk : Yaryna [in Ukrainian].
15. Янченко Т. В. Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія і практика: монографія / науковий редактор О. В. Сухомлинська. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 451 с. URL : <https://dSPACE.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/993/1/Педологія%20в%20Україні%20та%20зарубіжжі%3A%20теорія%20і%20практика.pdf> (дата звернення: 16.03.2023).
Yanchenko, T. V. (2016) *Pedolohiia v Ukraini ta zarubizhzhii: teoriia ta praktyka* [Pedology in Ukraine and abroad: theory and practice]: monohrafiia / naukovyi redaktor O. V. Sukhomlynska. Chernihiv : Desna Polihraf. URL : <https://dSPACE.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/993/1/Педологія%20в%20Україні%20та%20зарубіжжі%3A%20теорія%20і%20практика.pdf>

16. Янченко Т. В. Розширення освітнього простору як технологія навчання у підготовці майбутніх учителів крізь призму науково-практичного досвіду Василя Сухомлинського. *Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Ідеї Василя Сухомлинського крізь призму сучасних освітніх практик: набутий досвід і перспективи*: Електронний збірник матеріалів XXVII Всеукраїнських педагогічних інтернет-читань. Рівне : РДГУ. 2020. С. 15–19.
- Yanchenko T. V. (2020). Rozshyrennia osvithnoho prostoru yak tekhnolohiia navchannia u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv kriz pryзму naukovo-praktychnoho dosvidu Vasylia Sukhomlynskoho [Expanding the educational space as a learning technology in the preparation of future teachers through the prism of the scientific and practical experience of Vasyl Sukhomlynskyi]. *Vasyl Sukhomlynskyi u dialozi iz suchasnistiu. Idei Vasylia Sukhomlynskoho kriz pryзму suchasnykh osvithnykh praktyk: nabutyi dosvid i perspektyvy*: Elektronnyi zbirnyk materialiv XXVII Vseukraïnskykh pedahohichnykh internet-chytan. Rivne : RDHU, 15–19. Dewey J. *The School and Society*. URL : <https://www.gutenberg.org/cache/epub/53910/pg53910-images.html> (дата звернення: 16.03.2023).

Iryna Solomakha

ORCID 0009-0007-4827-8027

*Candidate of Philosophical Sciences
(Ph.D. in Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Law,
Philosophy and Political Science,*

*T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: irynsolo@gmail.com*

THE CONCEPT OF EDUCATIONAL SPACE IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

The purpose of the article is to reveal the essence of the educational space concept, to highlight its main properties and signs, to outline the key components of educational space through the prism of historical and pedagogical research.

Methodology. *Analysis of pedagogical, historical-pedagogical and historical-philosophical articles and monographs; pedagogical observations; methods of comparison and generalization of historical-pedagogical and pedagogical facts, processes and phenomena.*

The scientific novelty *consists in defining the main integral characteristics and semantics of the concept of «educational space» as a complex multi-component formation, outlining its components and determining the role they play in shaping the way a person is in society.*

Conclusions. *The analysis of scientific sources, which consider the issue of educational space, allows to reach certain conclusions. During the historical development of society, the educational space underwent numerous transformations. Currently, the educational space reflects the system of social connections and relations in the field of education, the nature of the relationships of society and social institutions related to meeting the educational needs of society. Today, it is a structured system of pedagogical factors that ensure the meeting, interaction, understanding and cognition (mastery) of the individual in the process of its development and the formation of a specially organized pedagogical environment. Educational space always has certain features depending on its geography (territory of location, place of deployment) and is characterized by a certain amount of educational services, power, intensity of educational information, educational infrastructure (quantitative composition of its elements, their location in space and interaction), functions on principles of various educational systems interaction generated by a certain culture.*

Therefore, the problem of researching the content and essential characteristics of the educational space will remain relevant even today. Its review and analysis is inextricably linked to the study of general philosophical concepts of space and environment.

Key words: *educational space, educational environment, education, historical-pedagogical discourse.*

Стаття надійшла до редакції: 01.04.2023

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Янченко Т.В.